

מסביב לשולחן

עורך - הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

משולחן גבוה

הרב מאיר שולביץ

עקרי העניין

עיקרי העניין מזיק אש

[א] מקור העניין. בפרשתנו [כב,ה] כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ושלם המבער את הבערה. ועיון במשנה ריש ב"ק ד' אבות נזיקין, ב"ק סא ב; רמב"ם נזקי ממון פ"ד ה"ב; טוש"ע תיח ס"א וב' ודברים נוראים כתב כאן האור החיים הקדוש, 'ובדרך רמז תרמוז התורה את אשר יסובבו הרשעים ברשעים כדי שיתעורר האדם מתרדמת שינת שכלו בהביטו הפלגת הרעות אשר יביאו לעולם כי לא לבדם ירעו אלא יסובבו רע לכל העולם, והוא אומר כי תצא אש הלא ידעת כי צרת העם תתכנה בשם אש. וצא ולמד משליח גבריאל (יומא ע"ז א) אשר שאל אש מבין הבדים (הכרובים) והוא בחינת תגבורת הדינים, ואמר ומצאה קוצים הם הרשעים שאינם אלא קוצים מכאיבים, ואומר לשון מצאה על דרך אומרו (דברים לא כא) והיה כי תמצאן אותו וגו', והטעם משום שהרשע אין לו בעלים כי האדון ברוך הוא הנה הוא פקר בו והסיר אדנותו מעליו וה' הסתיר פניו ממנו ומעתה הרי הוא כמצאיאה וכל הפוגע בו יעשה בו רצונו, והודיע הכתוב עוד כי אחר שניתן רשות לאש הדינים להבעיר לא לקוצים לבד הם מבעירים אלא ונאכל גדיש כאן רמז אל תינוקות של בית רבן שעדיין אין להם קומה אלא גדושים שבולת עם חברתה כי בעונות הם הנתפסים בצרת עולם. גם אמרו ז"ל (שהש"ר פס' משכני) בפסוק (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כי היו ערבים בשעת קבלת התורה וכשירשיעו בני אדם הנה הרשות נתונה לאש לבער בהם, ואומר או הקמה כאן מודיע כי לפעמים חרב עד צואר הגיעה מופתי הדור יסודי עולם נלקחים בעונם כדי להציל על כללות הדור כאומר (שה"ש א') אשכול הכופר וגו', ולהם יקרא קמה על דרך אומר (שם ה') זאת קומתך דמתה לתמר שהם הצדיקים הנמשלים לתמר כאומר (תהלים צ"ב) צדיק כתמר וגו', ולפעמים יגדל החטא ולא יצילו הצדיקים לבד וחימה שפוכה על כל שונאי ישראל, והוא אומר או

השדה שזה ירמוז אל כללות ישראל ולא יספיקו לא תינוקות ולא צדיקים להציל. והודיע הכתוב כי יש יום לאל איום לבא במשפט עם הסובבים את הדבר למיתת הצדיקים וגאוני עולם להשתלם מהם, והוא אומר שלם ישלם המבעיר הם הרשעים הקוצים את כל אשר הרגו, וכו'. עיי"ש.

[ב] גדר וטעם החיוב. אש הוא אחד מאבות-נזיקין, וגדרו הוא ממונו של אדם שהולך למרחוק ומזיק על ידי הרוח שמוליכתו. וראה הסוגיא ב"ק ג' ע"ב. ועוד יענין בגמ' דף ו ע"א, שראש אש? דכה אחר מעורב בו וממונך ושמירתו עליך, הני נמי כח אחר מעורב בהן וממונך ושמירתו עליך! ובביאור הסברא כתב הרשב"א בבא קמא דף ג עמוד ב, טעם זה של כח אחר מעורב בו וכו' וכאן תופסו לחומר ולומר שעל כן חייבה בו תורה שאע"פ שבעל התקלה אינו מדליק את הגדיש ממש מ"מ מיד שהוא מדליק את האש מצוי הוא להתערב עמו מיד כח אחר שמוליכו ומזיק וכן הטעם באבנו וסכינו שהניחן בראש גגו שמצויין ליפול ברוח מצויה.

[ג] דיני אש. המדליק אש, אפילו בתוך רשותו, ועברה הדלקה לתוך רשות חברו והזיקה, חייב לשלם, שנאמר: כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה, ו"כי תצא" פירושו אפילו מעצמה. וחייב בין שהזיקה דבר הראוי לה ובין שהזיקה דבר שאינו ראוי לה, כגון כלים, שאין דרך להסיק בכלים, או שליחכה ניר וסכסכה אבנים, שאין דרך אש להזיק ניר ואבנים ראה ב"ק י א ורש"י ד"ה חייב ותוס' ד"ה ליחכה. נחלקו אמוראים (בפ' כיצד הרגל כב ע"א) במהות חיובה של אש: ר' יוחנן סובר "אשו משום חציו", שהתורה החשיבה את המדליק כאילו הוא עצמו עשה את הנזק בידים, ודומה לזורק חץ ומזיק לחברו, שנאמר: כי תצא אש וגו' שלם ישלם המבער את הבערה, פתח הכתוב בנזקי ממון, ש"כי תצא אש" משמע מעצמה, וסיים בנזקי גופו, שהתורה קראה אותו בשם מבעיר, כאילו הבעיר בידים, לומר לך: אשו משום חציו. וריש לקיש סובר "אשו משום ממון", שהתורה חייבה את המדליק לפי שהאש שהדליק נעשה

מין ראש הישיבה הגר"ג אדלשטין שליט"א

גדר אשו משום ממון

בגמ' בב"ק דף ל"א ע"ב, שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו הם ברשותו, חמץ בפסח ובור. ולכא"ו צ"ב למה לא כתוב גם אש, למ"ד אשו משום ממון.

וי"ל בזה, דהא דבאש חשיבא כדידיה הואיל והוא עשה, הרי זה סברא, וזה לא כתוב בתורה, שהרי בתורה לא כתוב שהוא הבעלים על האש, אלא כתוב רק המבעיר את הבערה, אלא שמסתבר שחיובו הוא מטעם ממון, דכמו שמצינו בשור שהתורה חייבה אותו על ממון המזיק, מסתבר דגם באש אע"פ דאי"ז ממון, כיון דהוא עשה את זה, זה אותו גדר חיוב שחשיב כאילו שזה ממון. משא"כ בבור, דכתוב בתורה בעל הבור ישלם, ונאמר בזה דהוא חשוב בעל הבור, אבל באש זה לא עשאן הכתוב אלא זה מובן מאליו דחשיב ממון. וכנראה טעם הדבר, דאש יותר מסתברא דזה יצירה חדשה, אבל בבור הוא קיים כבר, ואינו אלא קרקע עולם. ולכן רק בבור שכתוב בתורה בעל הבור, וכן בחמץ שכתוב לא יראה לך, שלך, בזה אמרין שאע"פ שאינם ברשותו של אדם עשאן הכתוב ברשותו.

ונראה לבאר ביותר, דהנה התוס' בב"ק דף כ"ב חידשו, דאם בשעה שהדליק את האש היה לו חיוב מיתה, כגון שהיה בזה רציחה, ואח"כ הזיקה האש במקום שבשעת הדלקת האש היה גדר ולא היה רוח מצויה שתיזק, אלא שאחרי שהדליק נפלה הגדר שלא מחמת דליקה והוא פשע ולא גדר, כיון שהוא עשה את האש בחיוב מיתה אמרין קלב"מ פטור על הנזק שבא מחמת הפשיעה שפשע ולא גדר, ואע"פ שבשעת הפשיעה כבר אינו בחיוב מיתה, מ"מ כיון שע"י מעשה אחד בא הכל, והיינו דבלא עשיית האש לא היה חייב לשמור עליה, וכל החיוב בפשיעה על שמירת האש הוא מחמת מה שהדליק, ועל הדלקת האש יש לו פטור קלב"מ, ממילא פטור מלשלם על הנזק שהאש עשתה.

ולכא"ו אם אדם קנה שור בשבת, ועשה משיכה ע"י הוצאה מרה"י לרה"ד שחייב מיתה, ואח"כ יפשע בשור, אטו נימא שלא ישלם כיון שע"י מעשה אחד בא הכל, שאם לא היה קונה את השור לא היה חייב לשמרו. ופשוט דכל דברי התוס' נאמרו רק באש ולא בשור, דבשור החיוב שמירה מפני שזה שייך לו, ולא עשיית הקנין מחייבת אותו, ומה שהוא נקרא בעל השור מפני שזה ממון וגם אח"כ זה ממון, אבל באש מה שהחשוב ממון מפני שהוא עשה את זה, אבל נכשיו אי"ז ממון, אלא זה ממון מחמת המעשה ולכן זה לא דומה לשור.

ויל"ע מה יהיה הדין בבור כה"ג, אם חפר בור בשבת באופן שמתחייב משום מיתה משום בונה, דלכא"ו זה דומה יותר לאש מאשר לשור, וכ"כ החזו"א, אולם הגר"ב כתב דזה דומה לשור, ומבאר דזה מפני דבאש כתוב שלם ישלם המבעיר את הבערה, והיינו שמצרפים את מעשה עשיית האש לחיוב, וזה לא כמו בבור, שהוא חייב מצד שהוא בעל הבור, דע"י עשיית הבור זה עושאו לבעל הבור וע"ז מתחייב, וכמו בור של ממון שחייב עליו אע"פ שלא עשאו, דחייב מצד דזה ממון. ולפ"ז יש ליישב למה לא כתוב ג' דברים שעשאן הכתוב ברשותו של אדם, גם אש, דלהנ"ל, "ממונך" מתאים יותר בבור מאשר באש, דבבור זה כאילו ממון, והחיוב רק על מה שזה ממון, ולא על עשיית הבור, משא"כ באש. (שיעורי רבי גרשון ב"ק ג' ב)

כממונו, ואינו דומה לזורק חץ, שהחץ הולך מכחו של האדם, והאש הולכת לא מכחו.

ד] טמון. הלכותיהן של מזיק דאש, שאם הדליק את גדישו של חברו והיו בו כלים ודלקו, (מבואר במשנה ב"ק סא ב) ר' יהודה אומר משלם מה שבתוכו וחכמים אומרים אינו משלם אלא גדיש, שנאמר: או הקמה, מה קמה בגלוי אף כל בגלוי, פרט לטמון באש שפטור. המחלוקת היא בין שהיו בגדיש כלים שזרכם להטמין בתוכו, כגון מוריגין - כלים לדוש בהם את התבואה - וכלי בקר ובין שהיו בו כלים שאין הדרך להטמיןם בתוכו, כגון ארנקי של מעות וכיוצא, שלר' יהודה חייב אף על כלים שאין הדרך להטמיןם, ולחכמים פטור אף על כלים שהדרך להטמיןם. (תוס' סא ב ד"ה אלא; רא"ש שם), שגזרת הכתוב הוא לפטור טמון באש. ולא פטרו חכמים אלא על הכלים עצמם, אבל חייב על מקום הכלים, ורואים מקום הכלים כאילו הוא מלא תבואה מאותו המין של הגדיש. הלכה כחכמים ימ"ב נזקי ממון פ"ד ה"ט; טוש"ע ח"מ תיח יג.

והר"ף פסק כר' יהודה. ודוקא כשכלו לו חציו, שאז החיוב רק משום ממונו, אבל כשלא כלו לו חציו, שהמדליק נחשב כמזיק בידים, אף לחכמים חייב על הטמון גמ' ב"ק כג א; טוש"ע שם, שבאדם המזיק אין לחלק בין טמון לגלוי, כדרך שאין מחלקים בו בין שוגג למזיד ואונס לרצון, ומכל שכן בטמון שחייב, או שכל חץ בטמון הוא נכנס ומזיק. ויש מהראשונים שאינם מחלקים בין כלו לו חציו ללא כלו, ופוטרים תמיד בטמון. רמב"ם שם. ועי' מ"מ שם ה"ט ויש"ש ב"ק פ"ב סי' כב ובאור הגר"א ח"מ שם ס"ק לג בישוב דעתו, ועי' אבן האזל נזקי ממון שם.

ה] תולדה דאש. כ' הרמב"ם הלכות נזקי ממון פרק יד הלכה טז, כל תולדות האש הרי הן כאש, כיצד, הניח אבן או סכין או משא בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו חייב לשלם נזק שלם שכל אלו וכיוצא בהן תולדות הבערה הן, ואם נפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו פטור. כתב בחזון איש (ב"ק סי' י"ד ס"ק ט) ע"ד הגמ' בבא קמא דף מז ע"ב, שהנותן סם

הגאון הגדול רבי דב לנדו שליט"א

ראש ישיבת סלבודקא

בדין אש שע"י בעל חיים

מסוגיא דאשו משום חציו מתבאר, דגם היכא דהרוח מצויה הוה ע"י בעלי חיים חשיב חציו לר' יוחנן, וכדמוכח מחנוני שהניח נרו מבחוץ דחייב על ידי גמל טעון פשתן, דע"כ הוה חציו למא דס"ד דר' יוחנן לית ליה באשו חיוב דממון נמי, ויעוי' שם בשמ"ק. וכן מתבאר ממסר לחש"ו גוואז וסילתא דהוה חציו, וכדמוכח בסוגיא שם. וכן מבואר מהא דס"ל לרא"ש בתוס' בשמ"ק ב"ק כ"ג א' (ד"ה ולחייב) דכלב לגבי בעל גחלת חשיב חציו.

אולם יעוי' תוס' רבינו פרץ ב"ק ו' א' (ד"ה לאתויי), דאיתיי פלוגתא דתוס' ור"פ בבור המתגלגל ברגלי בהמה בהדי דאזלי אי חיוב משום אש או משום אדם המזיק, ולכא"פ פליגי אי כה"ג שהרוח מצויה הוא ע"י בעל חיים, אי חייב משום חציו או משום ממונו, וצ"ב. (ויל"ע בתוס' ב"ב כ"ו א' סו"ד זיקא, ועוד אומר ר"י דבע"ח שאני דחמירי טפי מרוח, דכוח אחר מעורב בהן כדאמרין בב"ק, עכ"ל. ועי' חז"א ב"ב סי' י' סק"א ד"ה ונסתפקו. וצ"ת).

והנה בחז"א ב"ק ס' ב' סק"א (ד"ה ולהאמור) דן בההיא דאמרין ב"ק ה' ב' דשן ורגל נאמרו להלכותיהן לפוטרין ברה"ר כדאמר ב"ק כ"ג א', טמון באש דכתב רחמנא היכי משכח"ל [ואי הוה כחציו לא בעינן מה הצד של אש ובור אלא הוה אדם המזיק]. ושן ורגל דפטור ברה"ר הוא אפילו קירב הבהמה אצל הפירות וכו', וקשה למה לא הוה חציו, אלא כיון דלבהמה בחירה עצמית הוה כוח כוחו, וא"א למילפו אלא מאש דממונו אבל אינו חציו וכו', עכ"ד.

והנה למה שנתבאר יש לדון, דהרי מצינו דהוה אש חציו אף דהוה ע"י בהמה, וא"כ יש לדון נימא דה"ה בהמה עצמה ליהוי חציו. ואפי' תימא דרק לענין דבר אחר חשיבא בהמה נמי רוח מצויה ולא לענין פעולת עצמה, ועי' בזה. אכתי תקשה מבהמה שהזיקה בשליף שעליה, שחייב משום רגל, אמאי אינו חייב עליה משום אש דחציו.

וכבר הקשה כן בחז"א הנ"ל סי' י"א ס"ק י"ד בסתמא, מ"ט אינו חייב על שליף שעליה משום אש, ותירץ, כיון דתולדה דרגל הוא, הוה בכלל להלכותיהן וכנ"ל. והנה כל זה לענין חיוב דאש משום ממונו, אבל לענין אשו משום חציו לא שייך טעמא דגזירת מלך היא, וכדאוכח לה החז"א מהא דב"ק דף כ"ג א.

ואולי דפעולה במחובר לגופה כגופה דמי, ועיין א"נ י"ל דדילמא היזק הבא מכח הבהמה ממש שאני מהיזק שעל ידי אש, ויש לעיין בזה מבור המתגלגל בהדי דאזלי קמזקי, שכתב בתור"פ הנ"ל, וצ"ב. (ועי' בחז"א סי' י"א מש"כ לענין אש דפשתן שע"ג הגמל, ודו"ק).

והנה בעיקר הוכחת החז"א הנ"ל מב"ק כ"ג א', יש לדון דעד כאן לא קאמרין התם אלא דפטור טמון לא שייך בחיוב דאשו משום חציו, כיון דחיובו הוא משום אדם המזיק, וכיון דבאדם המזיק ליתא להאי פטורא ה"ה באשו משום חציו, דאין בין פעולת האדם ע"י חץ משום אש לשאר הפעולות, ולא נאמר דין אשו משום חציו אלא לגלות לנו דהאי נמי חץ, ואחר שנתגלה ענין זה שב דין אש להיות ככל חץ לכל דיני התורה, לרציחה ושחיטה וכיו"ב. וכל זה איננו ענין לכאורה לנידון דלהלכותיהן, ולא שמעינן לכא"פ מסוגין האי מילתא דלא יתכן לומר דגלי רחמנא באופן מסוים כגון בהמה או בשליף שעליה דאפקע ליה רחמנא מתורת עץ וגזירת מלך שיהא חייב רק משום רגל. (לקט שיעורים ב"ק סי' ט, ע"ש הרחבה)

**בדקדוק הנמוק"י מן הכתובים
דהמבעיר אש ומת חי**

כתוב בפרשה, כי תצא אש וגו' שלם ישלם המבעיר את הבערה, ובנימוקי יוסף בב"ק כב. [י. כתב וז"ל, קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם, ומשמע דאף אם הדליק את הבערה ומת חייבין היורשין לשלם מממונו, וקשה דאמאי מיחייב, הרי מת, ומת לאו בר חיובא הוא, ותירץ בנימוק"י דלדעת ר' יוחנן דאמר אשו משום חציו, לא כמאן דאדליק השתא בידים חשבינן ליה, אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה, ולכן אם מת קודם שהדליק הגדיש משתלם הניזק מנכסי המת.

ובתרומת הכרי [סי' שצ"ב ס"א (ד"ה ארן] הקשה על דברי הנמוק"י, דכל דבריו לבאר דין זה [דכל מה שאירע מכח מעשיו חשבינן כמעשה ידיה], מכוונים רק לדעת ר' יוחנן דס"ל אשו משום חציו, אבל לר"ל דס"ל דאשו משום ממונו, הרי זה ככל נזקי ממונו דלא חשבינן ליה כמעשה ידיה, [וכן מבואר בקצוה"ח סי' ש"צ סק"א, דלא כהחז"א בב"ק סי' י"ד וכפי שיבואר], ושוב צ"ע פשטא דקרא לפי דעת ר"ל, וצע"ג.

ובפשוטו י"ל עפ"י המבואר בדברי הראשונים והאחרונים, דיש כמה אופנים דמודה ר"ל דחייב על אשו משום חציו, כגון במקום שהונחה החללת, יעוי"ש בשיטמ"ק, ויעוין בפ"י שכתב דכל מה דפליג ר"ל וס"ל דאשו אינו משום חציו, הוא דוקא בהדליק ברשותו ויצאה ומצאה קוצים של חבירו, אך אם הדליק בשל חבירו מודה ר"ל דאשו משום חציו, ויעוין בקונטרסי שיעורים ב"ק סי' י"ג סק"כ ואילך.

ובחז"א ב"ק סי' י"ד סק"א הביא הא דאיתא בירושלמי גיטין [פ"ה ה"א] דאם אביו חפר בור והזיק בחיי אביו ונפלו לו נכסים לאחר מיתת אביו אין צריך לפרוע החוב מנכסים אלו, דכתיב מיטב שדהו שאינו משלם בראוי כבמוחזק, וקשה למה הוצרך לומר דהזיק בחיי אביו, הלא אילו הזיק לאחר מיתת אביו נמי חייב לשלם, כמבואר בנמוקי יוסף לענין אש, [וכתב דאפשר דהירושלמי בא לחדש דאף ככה"ג אין צריך לשלם מן הראוי].

וכתב דאפשר שכל דברי הנמוק"י לא נאמרו אלא לענין אש וכמ"ד אשו משום חציו, אך למ"ד אשו משום ממונו אינו חייב לשלם מה שהזיק ממנו אחר מיתתו, ואף שפשע בו מחיים, ולכן ה"ה בבור שאין בעל הבור חייב לשלם מה שהזיק בורו אחר מיתתו, אכן כתב דלשון הנמו"י משמע דאף לר"ל ס"ל כן, [זוהו דלא כדעת התרוה"כ הנ"ל], ולזה כתב לדון לחלק בין אש שההיזק מזומן יותר מאשר בור ברה"ר, יעוי"ש.

ובגוף הערת החז"א מה בין בור לאש, נראה דהוא מבואר היטב עפ"י הברכת שמואל סי' י"ז סק"ז דחיובא דבור הוא משום שהוא בעל הבור, והכרייה עצמה אינה מגוף המחייב אלא רק הכ"ת לאשוויי ליה כבעל הבור, משא"כ באש עיקר חיובא הוא רק בתורת מבעיר את הבערה, ונפ"מ אם נתחייב מיתה בשעת יצירת המזיק, דבעשיית הבור לא יהא דין קלב"מ, ובהבערת האש יפטר משום שבטל ממנו דין מבעיר, [ועי' קונ"ש שם סק"ט].

הלא מעתה נראה בישוב קושית החז"א מה בין בור לאש, דאם פתח בור ומת והזיק אחר מיתתו פטור לשלם, דכיון דעיקר חיובו בא לו בהיותו בעל הבור בשעת ההיזק, לכן מאחר שמת תו לא מיחייב, משא"כ באש דחיובו בא לו על היותו מבעיר את הבערה, וא"כ אף למה שהבין בחז"א דדברי הנמוק"י מכוונים גם לפי דעת ר"ל, מ"מ היינו דווקא באש ומשום שהמחייב כבר ישנו בעולם בעודו חי, והדברים ברורים.

'נזקי אש'

הגמרא בבבא קמא מביאה 'יטיב רב אמי ורב אסי קמיה דרבי יצחק נפחא, מר אמר ליה לימא מר שמעתתא ומר אמר ליה לימא מר אגדתא' וכל אחד עמד על דעתו 'אמר להם אי הכי, אימא לכו מילתא דשויא לתרווייכו'.

'כי תצא אש ומצאה קוצים'. בפרשה זו של 'נזקי אש' יש לי לומר לכם גם אגדתא וגם שמעתתא. הפרשה מתחילה 'כי תצא אש ומצאה קוצים' משמע 'תצא מעצמה' מפרש רש"י: 'אנחנו גרמנו לו שקלקלנו והבטיח הקב"ה לשלם כאילו הוא הבעירה'.

זה האגדתא, וה'שמעתתא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו' מפרש רש"י: הפרשה מתחילה באופן 'שהזיק ממונו דכתיב כי תצא אש משמע מעצמה' שזה ממונו המזיק 'סיים בנזקי גופו' 'שלם ישלם המבעיר את הבערה' 'שקראו מבעיר בידיים' שזה נזקי גופו.

'לומר לך אשו משום חציו' מפרש רש"י: 'כזורק חץ שמזיק למרחוק דאיהו גופיה עביד ונפקא מיניה לחייבו בד' דברים אם הוזק בהם אדם'.

לכן, 'אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי אני הציתי אש בציון' שהחריבה את בית המקדש 'ואני עתיד לבנותה באש שנאמר ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה'.

מפרש רבנו ה'חתם סופר' ב'תורת משה' שהאגדתא והשמעתתא שייכים זה לזה. 'ידוע דבית המקדש נחרב בעוונותינו ולא ד' פעל כל זאת אלא אנחנו חטאנו על ידי היצר הרע'. ומביא: 'והנה הקב"ה אמר בראתי יצר הרע בראתי תבלין כנגדו, התורה. דלימוד התורה לשמה מבטל היצר הרע כמו שאמרו חז"ל משל למלך שהיכה בנו וכו' ואמר לו כל זמן שהרטייה על מכתך אכול מה שתמצא ושתה מה שתמצא וכו' ואי אתה ניזוק ואם אתה מעבירה הרי מעלה נימא. כך בראתי תורה תבלין כנגדה'. ומוכיח שם ב'חתם סופר' מהגמרא ביומא ס"ט ע"ב 'אמנם אפילו הכי אע"ג שקבלו התורה נשאר בישראל ניצוצי יצר הרע הנצרכים לקיומם...העולם' 'ועל ידי מקצת שאור זה נחמצו בני ישראל ולא עמדו על נפשיותם וחטאו בעגל ועבירה גוררת עבירה וחטאו עוד פעם אחר פעם... וגרמו על ידי חטאתם שנחרב בית המקדש'.

'והנה אי אש משום חציו אם כן כאילו הקב"ה עשה הכל על ידי שהשאיר בנו ניצוצי היצר הרע ועליו כביכול לשלם ולבנות בית המקדש שהחריב הקב"ה וזה ההמשך אחר שדרש אני שהצתי אש בציון אני עתיד לבנותה דרש וסמך ליה אש משום חציו וממילא כיוון שהקב"ה גרם לנו שנחרב בית המקדש עליו כביכול לשלם ולבנותה במהרה בימינו אמן'.

ה'אור החיים' הקד' כותב על פרשה זו של 'נזקי אש' ומציין שבגמ' בבבא קמא 'רמזו באופן אחר' וכותב: 'ובדרך רמז תרמוז התורה את אשר יסובבו הרשעים ברשעים, כדי שיתעורר האדם מתרדמת שינת שכלו, בהביטו הפלגת הרעות אשר יביאו לעולם'.

הרשעים החוטאים 'לא להם לבדם ירעו, אלא יסובבו רע לכל העולם' והוא אומר כי תצא אש' כשיהיה דין בעולם 'כי צרת העם תתכנה בשם אש' ו'מצאה קוצים הם הרשעים שאינם אלא קוצים מכאיבים'.

'והודיע הכתוב עוד, כי אחר שניתן רשות לאש הדינים להבעיר, לא לקוצים לבד הם מבעירים, אלא ונאכל גדיש, כאן רמז אל תינוקות של בית רבן, שעדיין אין להם קומה אלא גדושים שבולת עם חברתה, כי בעוונות הם הנתפסים בצרת עולם' ומביא את המדרש על הפסוק: 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כי הם היו ערבים בשעת קבלת התורה וכשירשיעו בני אדם הנה הרשות נתונה לאש לבעור בהם'.

'ואומרו או הקמה, כאן מודיע כי לפעמים חרב עד צוואר הגיעה, מופתי הדור יסודי עולם נלקחים בעוונם כדי להציל על כללות הדור'.

ומביא האו"ח הקד' עד כמה הדבר מחייב כל אחד להילחם ולהתגבר על יצרו 'ובאמת כי יחרד אנוש ויכבה שלהבת יצרו המחטיא אותו' כאשר יחשוב על 'הרות העונשים אשר יגיעו על כמה נפשות קטנים וגדולים אין קץ שכולם הוא הרצחן הגדול להם באמצעות תאוותו הסרוחה'.

הנה למדנו דרך נוספת ב'אשו משום חציו' חטאיו של האדם, התמסרותו ביד יצרו, מציתה אש בעולם ואש זו היא חיצים בנפשות קטנים וגדולים השם ירחם. נתחזק ונצא למלחמה ביצר הרע, לא נרים ח"ו ידיים, בכוחנו הדבר. נתחזק בעמל התורה בתבלין שנתן לנו הקב"ה כנגדו ובשם ד' נעשה ונצליח.

עשן

כיון שהגדרת אש היא מזיק עכא אחר מעורה בו, יש לומר שהמבעיר מדורה ועשן עלה והסריח בגדים אשר היו תלויים על חבל וקלקלם, נחשב כמזיק ע"י אש וחייב.

טמון אך כי אש שערפה דבר טמון פטור המבעיר אם כלו לו חיציו, נראה שטמון דווקא דבר שאין דרכו בכך אבל חבי' ופולים למשל, שדרכה להיות עטופה אין זה טמון, כמו"כ מכונית עיש עליה כסווי בד אין זה טמון, הן מצד שניכר האיזה חפץ מדובר והן מצד שאין כל המכונית טמונה לגמרי.

אסו"מ הלכה היא כר' יוחנן איש משום חיציו, והמדליק אש נחשב זאת לו למעשה בידים ממש, ולפי"ז יכול לשחוט בהמה ע"י אש עמסובהת סכין, והנה אבנו שהניחה על הגג ונפלה גם נחשבת אש, והרי קיימא לן שאי אפשר לשחוט ע"י סכין שנפלה, וצ"ל שאכן שנפלה אין זו אש של 'חיציו' אלא אש של 'ממונו', ולא משמע כן.

מלון ידוע כי מקפידים בבתי מלון שלא להדליק אש, פשוט שהמדליק נר חנוכה או נר שבת בתוך החדר שלא על דעתם, עושה שלא כהוגן, אם כי אין בזה גזל, שהרי לא לקח מהם מאומה, ואף שואל שלא מדעת אין בזה. ומעשה האחד שהדליק את הנר, והיה הנר במקום בטוח, והנה סערה קמה ורוח מצפון באה, ונעתק החלון עם המשקוף, ואותה אש שהדליק שרפה, והורה הדיין לחייב את המבעיר משום שהמדליק שלא ברשות חייב גם על דבר לא מצוי, כמבואר בסו"ת ת"ח.

אונס גמור והיותר נראה לפטור את המבעיר, משום שזה אונס עיוצא מגדר הטבע והוא כמעט פלאי עיקרה כן, ומה שכתוב בעולחן ערוך לחייב היינו באונס מסתבר, אבל אונס רחוק כזה, אין לו שם פושע, אין לו שם מבעיר, והבערה נחשבת שנעשתה מאליה. וכן משמע בפת"ש סו"ת ת"ח, וכ"כ בספר חוקת משפט דיני ממונות. זאת ועוד המתקין והעל המלון שעם חלון גרוע כזה איהו דאפסיד אנפשיה.

עקרי הענין

-המשך

המות לפני בהמת חבירו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. דהני מילי במניח סם המות לפני בהמת חבירו, אבל אם תוחב סם המות לתוך פיו של בהמת חבירו, יש לומר דחייב משום אש עיני שם.

[ו] **דיני אש בזמן הזה**. הנה לענין נזקי אש ובור אי דיינינן בזמן הזה, עיני בים של שלמה (סי' ה') שכתב דלא דיינינן וכן מצדד בהגהות אשרי (כאן סי' ב'). אמנם בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קל"ו) חולק עליהם, דמסתימת כל הפוסקים שהביאו דיני אש ובור מוכח דדנים אותם האידנא, והביא כמה ראיות לזה. אחד מן הראיות שמביא הוא מהא דאיתא לקמן (צ"ח ע"ב) דרב אשי שרף שטר וכפיי' כפרם לשלם, הרי דדנין דין אש בזה"ז. וכתב הגרעק"א בהגהותיו (חו"מ סי' א'): במחכ"ת לא דק, דהתם דשרפו להשטר בידים, ה"ז אדם המזיק, ולא אש. גם בשו"ת חות יאיר (סי' קס"ט) נקט דנוהג דין אש בזמן הזה, אלא שאם המזיק יכול לבא לידי סכנה, שהגוים יעלילו עליו ע"י זה, אין לדון בו. וכן מוכיח בקצוה"ח (סי' א' סק"ב) דדנין דין אש ובור בזה"ז.

קטן ששרף חפץ אדם גדול האם צריך לשלם ההיזק בגדלותו?

מובא בגמ' בבא קמא פ"ז ע"א "חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה, החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורין. העבד ואשה פגיעתן רעה החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורין אבל משלמין לאחר זמן". יוצא מדברי המשנה דעבד ואשה לאחר זמן חייבין, אולם מש"כ בתחילת המשנה לגבי חרש וקטן לא מוזכר שצריכים לשלם לאחר זמן. דהיינו החרש והשוטה שיתפקחו והקטן כשיגדל, ולכן קטן שהזיק בקטנותו והגדיל פטור מלשלם היות ומעשיהם הם בלי דעת. וכך מבואר ברמב"ם בהלכות חובל ומזיק פ"ד הלכה כ' "חרש שוטה וקטן החובל בהם חייב והם שחבלו באחרים פטורים, אעפ"י שנתפתח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן אינם חייבים לשלם שבשעה שחבלו לא היו בני דעת". וכן כתב הרא"ש ב"ק פ"ח סימן ט' "דלא דמי פטוריהו דעבד ואשה לפטורא דחשו' דהנך לאו בני עונשין, אבל פטוריהו בעבד ואשה משום שאין להם נכסים". וכן נפסק בשו"ע חו"מ סימן שמ"ט ס"ג, ובחו"מ סימן צ"ו ס"ג "ואם טענו בדבר שאין הנאה לקטן ממנו כגון נזקים וחבלות אעפ"י שהוא מודה ויש לו ממה לשלם פטור ואפילו לאחר שהגדיל".

אולם הגהות אשרי בפרק החובל סימן ט' בשם האור זרוע בפרק החובל סימן שמ"ו כתב דקטן שהזיק חייב לשלם כשהגדיל, ומה שכתוב שקטן המזיק אינו חייב לשלם היינו רק בעודו קטן אבל לאחר שנעשה גדול חייב לשלם כל מה שהזיק בקטנותו. וכתבו הפוסקים דשיטת הגהות אשרי היא דעת יחיד. עי' משנה למלך הלכות מלוה ולוה פ"ד הי"ד ושער משפט סימן שמ"ט סק"ב ובתו"ט תרומות פ"ז משנה קג'. וכפי שהבאנו לעיל שבחו"מ סימן צ"ד סעיף ג' ובסימן תכ"ד סעיף ח' שהקטן פטור מלשלם כשהגדיל היות ובשעה שעשה החבלה או ההיזק לא היה בר דעת.

והנה בגמ' ב"ק צ"ח ע"ב מובא שהיה מעשה וכפה כפרם לרב אשי ששרף שטר של חבירו בקטנותו וכפי שכותב רש"י (שם) "שרף שטר של חבירו **בילדותו**". בשו"ת מהר"ם פאדווה סימן צ' והב"ח באו"ח סימן שמ"ג כתבו שרש"י הוכרח לפרש כן שקשה לומר שרב אשי הזיק בהיותו גדול ובר דעת, ומשום כך האור זרוע הנ"ל פסק שיש ללמוד מכאן שמה שקטן המזיק אינו חייב לשלם היינו רק בעודו קטן אבל לאחר שנעשה גדול חייב לשלם כל מה שהזיק בקטנותו, אולם בים של שלמה ב"ק פרק ט' סימן י"ט חולק ע"ז שבודאי אין לחייבו כלל על מה שהזיק קודם שהגדיל משום שאז לא היה בר דעת וכן כתב לחלוק בשו"ת מהר"ם פאדווה הנ"ל שכן מפורש ברמב"ם בהלכות גניבה פ"א ה"ח ובהלכות חובל ומזיק פ"ד ה"כ שפטור לשלם שהגדיל. ומוסיף עוד בדעת רש"י שמה שכתב "בילדותו" אין הכוונה שהיה קטן אז אלא היה אחר שכבר נעשה בן י"ג ודינו כגדול, אלא באותו שהיה צעיר לימים ואין לתמוה על מה שהזיק לחבירו. ויש לדקדק מלשון רש"י "בילדותו" ולא כתב רש"י "בקטנותו", וכ"כ בשו"ת גינת ורדים חו"מ כלל ג' סימן י"ג. וכ"כ

בשיטתו"ק ב"ק צ"ח ע"ב בשם רבינו יהונתן שהיה בחור כשהזיק (עי' שו"ת חבלים בנעימים ח"א סימן מ"ה שו"ת רעק"א בסימן קמ"ז בס' לבוש מרדכי ב"ק סימן מ"ג שו"ת אגרות משה ח"ב חיו"ד סימן י' ובקובץ שיעורים קידושין אות קי"ח).

בשו"ת יביע אומר חלק ח' חלק חו"מ סימן ו' דן לגבי קטן שגנב אם חייב לשלם כשהגדיל כדי לצאת ידי שמים ומציין דברי הספר חסידים סימן תרצ"ב וז"ל "איש אחד בא לפני החכם ואמר זוכר אני שהייתי גונב מבני אדם כשהייתי קטן וחשבתי שאינני צריך תשובה ע"ז כיון שקטן הייתי ואיני צריך לשלם א"ל החכם כל גניבות שגנבת אתה צריך לשלם וצריך לשוב בתשובה שהרי יאשיהו שב בתשובה מכל העוונות ושילם כל אשר דן שלא כדין בקטנותו שצוה אז להפסיד ממון שלא כדין" (עי' בגמ' שבת נ"ו ע"ב). ולכאורה משמע דהספר חסידים נקט כדברי האור זרוע הנ"ל שחייב על כל נזקים שעשה בקטנותו, אולם כפי שהבאנו לעיל דהרמב"ם והרא"ש והשו"ע סוברים שקטן שהזיק או גנב אין צריך לשלם כשהגדיל ואין להוכיח מיאשיהו משום שחומרא יתירה הוא נהג בעצמו.

בשו"ת שבות יעקב ח"א סימן קע"ז כתב לחדש אעפ"י שכדינו אדם פטור הקטן לשלם בגדלותו, מ"מ חייב לצאת ידי שמים אלא שאין צריך לשלם הכל כדי לצאת ידי שמים, אולם שוב הבאנו דעת הרמב"ם והרא"ש הנ"ל שפטור לשלם בגדלותו ואינו חייב לצאת ידי שמים, ומשום כך מסיק בשו"ת יבי"א הנ"ל שקטן שגנב או הזיק ממון לחבירו פטור לשלם אפילו לאחר שיגדיל ואינו חייב לצאת ידי שמים, ומ"מ ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו ושב ורפא לו.

מובא ברמ"א או"ח סוף סימן שמ"ג בשם תרומת הדשן דקטן שהכה את אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו אעפ"י שאינו צריך תשובה כשיגדיל, מ"מ טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אעפ"י שעבר קודם שנעשה בר עונשין, המשנ"ב (שם) סק"ט מביא בשם הט"ז והגר"א והחיי אדם **דאעפ"י שקטן שהזיק א"צ לשלם מן הדין אבל לפני משורת הדין כיון שחבל בו בגופו או שהזיק לו בממונו צריך לשלם לו**. וזהו חידוש גדול כפי שהבאנו לעיל שא"צ לשלם בגדלותו לפני משורת הדין. (עי' שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סימן ש"ה בס' דברי יחזקאל סימן נ"א ובקוב"ש ח"ב סימן נ"ד).

ומן הראוי לציין מה שמובא בחו"מ סימן שמ"ט סעיף ה' דראוי לבי"ד להכות בקטנים כפי כח הקטן על הגניבה כדי שלא יהיו רגילים בה וכן אם הזיקו שאר נזיקין". בבאר הגולה (שם) העתיק מש"כ המגיד משנה דאעפ"י שקטן אוכל נבילות אין בי"ד מצווין להפרישו, ה"מ בעבירות שבין אדם למקום אבל בעבירות שבין אדם לחבירו ודאי מפרישין אותו כדי שלא יארע תקלה על ידו.

הנושאים הבאים

משפטים- נזקי אש, כי תצא אש (כב ה).
תרומה- הפסקה.
תצוה- שמן בהלכה, ויקחו אליך שמן זית זך (כז כ).
כי תשא- פת עכו"ם, וזבחו

מכון ירושלים

אוצר מפרשי התורה

אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה בעריכה תמציתית וייחודית להשיג בהנחיות המפרים

מוסד הרב קוק

אשת חיל

מדרשים, נכתרו, ראשונים, אחרונים, חסידות